

UDK 371.3:821.14

Stručni rad

Jakov SABLJIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

jsabljić@ffos.hr

SOFOKLOVA *ANTIGONA* I GAVRANOVA *KREONTOVA* *ANTIGONA* U METODIČKOJ OBRADI

U članku se predstavlja primjer usporedne interpretacije Sofoklove *Antigone* i na njoj zasnovane *Kreontove Antigone* hrvatskoga pisca Mire Gavrana. Teorijske postavke rada uspješno su provjerene u praksi, a navedeno se posebice odnosi na motivaciju učenika na čitanje Gavranova djela interpretacijom ulomka iz Gavranove drame nakon sata lektire utemeljenom na analizi Sofoklove tragedije. Međutim, u članku se nudi na uvid i cjelovita/paralelna interpretacija obaju djela. Takav tip totalne interpretacije trebalo bi njegovati u nastavnoj praksi, ali s obzirom na sadašnju nemogućnost usklađivanja s nastavnim programima, takav tip pristupa predlaže se u okvirima izborne nastave književnosti. Osim toga u radu se prezentira kratak pregled sadržaja obje drame, navode se njihove sličnosti i razlike te se iznosi način njihove metodičke aktualizacije s fazama novopredloženoga intertekstualnoga nastavnoga sustava. Faze toga nastavnoga sustava su: motivacija, najava intertekstualnoga povezivanja, stvaranje intertekstualnoga konteksta interpretacije, interpretacija, objava rezultata i usustavljivanje.

Ključne riječi: *Antigona*, *interpretacija*, *intertekstualni nastavni sustav*

Jednom od rijetkih naznaka intertekstualnoga povezivanja različitih djela u „Nastavnom programu hrvatskoga jezika za gimnazije“ (1995) upućuje se na istraživanje aktualizacije antičke književnosti u djelima suvremene književnosti. Budući da je već često upozoravano na krutost isključivo linijske ili kronološke organizacije srednjoškolskih nastavnih programa u Hrvatskoj, istraživanje ili barem upozoravanje na antičke literarne utjecaje u sadašnjosti može imati nekoliko prednosti. Naime, takvim proučavanjem klasičnih djela

izbjeglo bi se slijepo držanje poretka zadanog slijedom književnih razdoblja, objasnila bi se vitalnost starijih djela, njihova univerzalnost, potreba njihova poznavanja zbog boljeg recipiranja djela u kojima se na klasike aludira ili se obrada teme na njima bazira. Uz to, učenici bi se tako usporedno upoznavali s novijom književnošću koja im je redovito jezikom i sadržajem bliska. Zato izrazito motivirajuće djeluje cjelovito ili ulomično čitanje suvremene literature, posebice one inspirirane antičkim pisanim naslijeđem i mitologijom. U opisanom kontekstu lako je povezati, primjerice, Homerovu *Ilijadu* s romanima: *Kassandra* (Christa Wolf), *Ilijada* (Alessandro Baricco), *Ahilova smrt* (Boris Akunin) i *Labud* (Lucija Stamač). Homerovu *Odiseju* moguće je paralelizirati s romanom *Penelopeja* Margaret Atwood, Eshilova *Okovanog Prometeja* s romanom *Loše okovani Prometej* Andrea Gidea itd. Međutim, za oprimjerenje činjenice koliko je antička književnost nepresušan izvor inspiracije literarnoj sadašnjici možda će najbolje poslužiti interpretacijsko sparivanje dviju drama – Sofoklove *Antigone* i *Kreontove Antigone* Mire Gavrana.

Kratak pregled radnje Sofoklove *Antigone*

Dramski sukob i tragičan ishod Sofoklove *Antigone* proizlazi iz neposluha i straha od bogova naslovne junakinje. Budući da tako nalažu božji zakoni, ona pokapa svojega brata Polinika unatoč tome što je pripadao neprijateljskoj strani. Zbog toga se oglašuje o Kreontove kraljevske zakone u skladu s kojima je naloženo da se propisno sahrani samo Antigonin drugi brat Eteoklo u sukobu pripadan domaćoj, tebanskoj strani. Kreont na smrt osuđuje Antigonu i njezinu sestru Izmenu koja joj isprva odbija pomoći u njezinom naumu. Kasnije Kreont Izmenu oslobađa od krivnje te zatvara Antigonu u kamenu grobnicu. Predomišlja se tek kad mu prorok Tiresija navješćuje propast. Međutim, Hemon, Kreontov sin i Antigonin zaručnik ubija se pored svojevoljno obješene zaručnice, a Euridika, kraljeva žena, pogođena nesrećom umire prokleвши muža, sada pokajnika.

Kratak pregled radnje *Kreontove Antigone* Mire Gavrana

Antigona je zatvorena u tamnicu naizgled bez ikakva motiva. U razgovoru s Kreontom doznaje da se nalazi pred izborom: ili odmah umrijeti ili odglumiti tragičnu junakinju. Naime, Kreont se želi riješiti svih pet članova svoje obitelji kao mogućih prijestolonasljednika. Zato je napisao dramu koja zapravo odgovara originalnom tekstu Sofoklove *Antigone*. Kako bi zataškao svoje makinacije, manipulacijom činjenicama na temelju pisanog predloška planira sebe prikazati kao tiranina koji spoznaje svoju pogrešku uzrokovanu pretjeranim ponosom. Unatoč početnom kolebanju i posvemašnjoj nezainteresiranosti, Antigona prihvaća namijenjenu joj ulogu. Ujedno, ona prevladava svoj strah od smrti te ispijanjem otrova namjerava upropastiti Kreontovu

režiju. No, nakon što je već progutala otrov, Kreont joj priopći kako njegove namjere ne mogu biti pomućene, jer mu preostaje Antigona sestra blizanka, Izmena, koja će pristati odigrati Antigoninu ulogu do kraja.

Usporedba Sofoklove i Gavranove drame

Obje drame imaju mnogo sličnosti, ali i razlika. Sofoklova je *Antigona* nastala u V. stoljeću prije Krista, a Gavranova drama 1983. Oba djela u svojim naslovima sadrže ime glavne junakinje. Međutim, kod Gavrana je dodan posvojni oblik *Kreontova*, čime je sugeriran odmak, odnosno pomicanje uobičajenog horizonta očekivanja. Naime, u Gavranovoj drami prikazana je zamišljena predradnja Sofoklove tragedije. U njoj je Kreont opisan kao pravi/skriveni autor teksta *Antigone* koji služi tek kao predložak za dobro izrežiranu predstavu dovoljno uvjerljivu da se Kreonta ne prikaže niti kao negativca niti kao pozitivca. U toj „predstavi“ Antigoni je nametnut zadatak da se transformira u tragičnu (Sofoklovu) junakinju. Međutim, prisilno odrađujući ulogu pobunjenice, Antigona se doista i pobuni. Na ovom je mjestu važno istaknuti posljedice takve reinterpretacije klasičnoga djela. U originalnom tekstu Antigona se ne koleba, ona je odlučna u svojoj misiji buntovnice i izvršiteljice božanskih zakona. Ona ljubav prema bratu i ispunjenje općeljudskih normi pretpostavlja vlastitoj sigurnosti, sreći i, napokon, svojem životu. U tom je naumu nepokolebljiva i neumoljiva. Isto tako, ona radije odabire smrt, nego životarenje u kamenoj grobnici.

Gavranova istoimena junakinja ipak je nešto drugačija. Za razliku od Kreonta koji u Gavranovoj inačici od njezina početka do kraja ostaje beskrupulozan despot paranoično opsjednut svojom ulogom kralja i neograničenom moći, Antigona doživljava preobrazbu. U početku ona je suprotnost Sofoklovoj protagonistici jer ju zanimaju isključivo profane stvari poput zabava, jahanja i plivanja. Za razliku od svoje prethodnice, Gavranova Antigona poštuje vlast i ljudske zakone iznad svega, svejedno joj je što će ljudi o njoj pričati kad je ne bude, strah ju je od smrti, čak Kreontu predlaže da umjesto nje ubije njezinu sestru blizanku Izmenu. Također joj nije jasno zašto je utamničena sve dok joj Kreont ne otkrije razlog, a taj je uloga heroine (poznate iz Sofokla) u Kreontovoj drami koja je konstrukt za prikrivanje silnikova osiguranja vlasti uklanjanjem svih pet članova obitelji: Antigone, Eteokla, Polinika, Hemoni i Euridike. Eteokla i Polinika planira ubiti, a njihovu smrt prikazati kao posledicu njihova sukoba na zaraćenim stranama. Iako Antigona nerado pristaje na svoju ulogu, uživljavanjem u svoj položaj samoodabrane mučenice i žrtve za etičke i religiozne ciljeve, posve se mijenja. Postaje Kreontova oštra oponentica koja mu, za razliku od izvorne Antigone, otvoreno replicira te s njim oštro polemizira oko politike, ljubavi, sreće te strahovlade koju objašnjava stanjem neprestanog kraljeva straha da mu drugi ne preotmu ovlasti i moć.

Prema tome, junakinja kod Gavrana ima sličnu, no ponešto drugačiju ulogu od Sofoklove. Ona nije samo obiteljski privržena i religiozna, odnosno nije samo etički subjekt koji nastaje kroz situaciju vjernosti vlastitoj žudnji, nego se izrazitije politički aktivira kao korektiv despotskoj vlasti. Razlika je između dvaju djela i u tom što Antigona očito preuzima funkciju jedinog otkrivača istine o kojoj svi šute, a tu su zadaću kod Sofokla ispunjavali još Hemon i Tiresija. U *Kreontovoj Antigoni* također nije osobito naglašena borba spolova kao u originalu, ali je značajno da junakinja svoje snage postaje svjesna čitanjem Kreontove drame. Time je fokusiran problem ideološke (zlo) uporabe djela, kao i otpora Antigonina lika svojem idealiziranom prikazu u Sofoklovoj tragediji koja također „robuje“ ideologiji – aristotelovskoj poetici stvaranja kojoj se prilagođava sadržaj i likovi tragedije. Pored toga, Gavranova se Antigona ne vješa u grobnici o svoj rubac, nego ispija otrov kako bi osujetila Kreontov plan. Međutim, Kreont relativizira njezin suicid podrugljivo joj dobacujući da će njoj namijenjenu ulogu odigrati njezina pokornija sestra blizanka Izmena.

Svjetogled koji se oblikuje *Kreontovom Antigonom* naglašeno je pesimističan. Antigona se zaista transformira iz nezrele kraljevine u junakinju koja ljude dijeli na one koji ili žive ili ne žive u strahu. Kreont, koji se kod Sofokla preobražava iz silnika u pokajnika svjesnog kršenja božanske pravde, kod Gavrana ostaje konstantno u ulozi beskrupuloznog tiranina i manipulatora koji život razmatra kao predstavu, a sebe kao njezina redatelja zaduženog za manipulaciju ostalim likovima koristoljubivo pošteđene ili eliminirane. Ukratko, izvorni Kreont spoznaje da je u zabludi, dok njegov pandan dokazuje da nikad ne može pogriješiti jer je uvijek korak ispred svakoga. Što se tiče krivnje drugih i smrtne presude koja iz nje slijedi, ona se kod Sofokla očituje u iskrivljavanju kategorija, tj. u vlastodržačkom shvaćanju Antigonine pobožnosti kao bezbožnosti pa odatle junakinjina sintagma „sveti grijeh“ (Sofoklo, 2000: 112). U *Kreontovoj Antigoni* presuda dolazi prije krivnje budući da kralj tvrdi: „Mi kraljevi vidimo budućnost, jer je mi krojimo“ (Gavran, 2001: 8).

Osim toga, dalekosežnost Kreontovih makinacija posljedično posvemašnjim uzdizanjem ljudskih zakona, tj. odredaba jednog čovjeka iznad onih božanskih. Naime, kralj negira i postojanje bogova. Zapravo, Gavranov Kreont sam sebe stavlja u ulogu onoga koji ne želi biti predmet kojim se igraju drugi, nego biti bog koji se igra drugima (Gavran, 16). U Sofoklovoj tragediji Kreont je zbog svoje samovolje isprva suprotstavljen božanskim zakonima, ali im se kasnije pokorava budući da i njemu postaje očito nezadovoljstvo bogova. Napokon, kod Sofokla je Antigonina sudbina djelomice rezultat kolektivne nesretne kobi loze Labdakovića, dok je kod Gavrana njezin kraj uvjetovan isključivo posve osobnim Kreontovim interesom za nesmetanom vlašću.

Metodička aktualizacija cjelovitih djela

Sofoklova je *Antigona* nezaobilazan lektirni naslov na temelju kojeg je moguće dotaknuti zaista različitu problematiku: spolne predrasude, odnos volje pojedinca i sudbine, obiteljsku razjedinjenost političkim nesuglasicama, temu samoubojstva, poštivanje ljudskih i božanskih zakona, smrtnu kaznu itd. Međutim, u intertekstualnom nastavnom sustavu bitnim se pokazuje odnos teksta i metateksta, odnosno izvornoga Sofoklova djela kao poligona za intelektualnu igru Mire Gavrana u njegovoj *Kreontovoj Antigoni*. Zbog toga je za shvaćanje odnosa tih dvaju djela, prvog iz V. stoljeća prije Krista i drugog iz 1983, važno u nastavi utvrditi njihove sličnosti i razlike o čemu je analitički već bilo riječi.

Samostalno čitanje obaju predložaka u cijelosti za redovitu (Sofoklova djela) i izbornu nastavnu obradu (Gavranova djela) u prvom razredu srednje škole vrijedno je zbog nekoliko razloga. Prvo, učenici se upoznaju s reinterpretacijom jednog klasičnog djela čiji se elementi bolje ocrtavaju u tandemskoj obradi. Osim toga točnije definiranje pojedinih značenja i pronalaženje i bolje isticanje onih manje ili teže uočljivih svakako je olakšano dovođenjem u fokus djela koje je umnogome slično originalu, ali se od njega podosta i razlikuje. Naime, intertekstualan nastavni sustav ne temelji se na akribičnom bilježenju svih sličnosti i suprotnosti zadanih djela, što bi bilo kontraproduktivno, nego na registriranju istih tema u dvama ili više djela te na njihovu međusobnom osvjetljavanju i boljem razumijevanju. Napokon, takvim sparivanjem djela učenici osvješčuju univerzalnost pojedinih tema, motiva i likova povezujući „staro“ i „novo“ u smislen sustav koji ne mora biti zasnovan isključivo na sukcesivnom, književnopovijesno orijentiranom prikupljanju spoznaja o književnosti. Prema tome, učenici se takvim tipom interpretacije informiraju o radu suvremenih autora, i to već na samom početku ozbiljnijega bavljenja beletristikom.

Sparena obrada cjelovite Sofoklove i Gavranove drame iziskuje barem dva sata, tj. kombinaciju redovite i izborne nastave književnosti. Na barem jednom satu analizirala bi se izvorna *Antigona* ciljanim usmjeravanjem pozornosti na pojmove koji su apostrofirani i u *Kreontovoj Antigoni*. Posrijedi su sljedeći pojmovi:

- ponos,
- odanost,
- obitelj,
- anarhija,
- samoubojstvo,
- božanski zakon,
- ljudski zakon,

- vlast,
- istina i laž,
- manipulacija,
- poštovanje mrtvih,
- spol,
- zločin i kazna,
- krivnja,
- sudbina.

Pitanja koja bi valjalo postaviti tijekom analize Sofoklove *Antigone* su sljedeća:

- Zašto Antigona smatra da je njezina dužnost pokopati Polinika? Zašto Izmena to isto ne želi?
- Jesu li osjećaji odanosti i ponosa povezani u Antigoninu slučaju?
- Prorok Tiresija napominje da je Kreontov zločin ponos. Utječe li ponos na Kreontovo rasuđivanje?
- Potiče li Antigonin čin anarhiju?
- Objasnite razloge samoubojstva Antigone, Hemona i Euridike. Što ih je potaklo na suicid?
- Objasnite na što se u tragediji odnose vječni, a na što ljudski zakoni. Zašto Antigona daje prednost prvoj, a Kreont drugoj vrsti zakona?
- Kako vlada Kreont? Koje su njegove karakteristike kao vladara?
- Iskrivljuje li Kreont činjenice? Je li Kreont manipulator?
- Zašto Kreont brani pokapanje Polinika?
- Što znači Antigonina izjava da je njezin čin „sveti grijeh“?
- Je li Antigonina odanost obitelji zapravo odanost određenoj političkoj struji?
- Što o položaju žene u grčkom društvu misli Izmena, a što Antigona? Utječu li spolne predrasude na Kreontovo odlučivanje?
- Je li Antigonina kazna primjerena? Je li kriva bez krivnje i kako se brani?
- Objasnite odnos sudbine i slobodne volje. Antigona pripada Labdakovićima. Kakva je njihova obiteljska povijest?

Barem jedan sat temeljio bi se na usporedbi teme i likova u Sofoklovoj i Gavranovoj drami u okviru intertekstualnog nastavnog sustava. Općenito govoreći, nastavne faze toga nastavnoga sustava su: motivacija, najava intertekstualnoga povezivanja, stvaranje intertekstualnoga konteksta interpretacije, interpretacija, objava rezultata i usustavljivanje.

Motivacija

Kao motivacija može poslužiti razgovor na osnovi pitanja: *Tko bi u suvremenosti predstavljao/la Antigonu, a tko Kreonta? Objasnite na konkretnom primjeru.* Takvim pitanjem otvorenog tipa sadržaj tragedije se aktualizira jer se povezuje s osobnim iskustvom učenika. Osim toga, problematizira se univerzalnost teme i likova koje je Gavran također uvrstio u svoju dramu.

Najava intertekstualnoga povezivanja

Učenicima se najavljuje interpretacija na temelju komparacije dvaju djela – Sofoklove *Antigone* i *Kreontove Antigone* Mire Gavrana. U sklopu te faze sata poželjno je nešto više reći o Gavranu kao suvremenom hrvatskom piscu, njegovim spisateljskim interesima, značajnijim djelima, područjima rada, nagradama i svjetskom uspjehu, osobito njegovih dramskih tekstova.

Stvaranje intertekstualnoga kontekst interpretacije

Stvaranje intertekstualnog konteksta interpretacije treća je nastavna faza u kojoj se učenike usmjerava na tandemsku interpretaciju uzimanjem u obzir teme i likova obiju drama. Učitelj ističe dva lika koja su važna za oba djela – Kreonta i Antigonu. Također izdvaja bitne sadržaje koji se mogu iščitati i kod Sofokla i kod Gavrana. Posrijedi su svi oni pojmovi navedeni u samostalnoj obradi *Antigone* na prvom satu. Učitelj najprije ispisuje na ploču svaki od navedenih pojmova, a od učenika traži da o njima razmisle i u bilježnice pored svakog pojma zapišu zapažanja o njihovoj dramskoj aktualizaciji, ali i nađu potvrde u tekstu. Zato se pojedinim parovima i skupinama dodjeljuju različiti pojmovi, najviše dva, s tim da više parova ili grupa može imati iste pojmove. Popis problema može se mijenjati ili skraćivati, ovisno o vremenu i ciljevima komparacije. Primjerice, moguće je odabrati samo jednu temu kao što je „vlast“. Zatim se svi učenici upućuju da samostalno pronađu te izdvoje citate iz obaju djela. Pronađeni navodi trebali bi se odnositi na komentare i razmišljanje protagonistâ o političkoj moći, odnosu slobode i zakona, relaciji vlasti, individualnih sloboda i nametanja zakona itd.

Interpretacija i objava rezultata

U intertekstualnoj obradi učenici u paru ili skupno uspoređuju pristup pojedinoj temi i likovima Kreonta i Antigone u objema dramama. Kod objave rezultata opisuju spoznaje do kojih su došli te promjene u svojem razumijevanju *Antigone* i *Kreontove Antigone*. Dakako, rješenja zadataka učitelj produbljuje svojim pitanjima kojima se potiče rasprava zasnovana na međusobnom osvjetljavanju dvaju djela. Evo nekih pitanja:

- Usporedite dvije Antigone. Kakva je svaka pojedina u odnosu na osjećaje odanosti i ponosa?

- Mijenjaju li se tijekom radnje Sofoklova i Gavranova Antigona? Koja ti se Antigona čini uvjerljivijom? Zašto?
- Jesu li obje Antigone slavohlepne?
- Usporedite oba Kreonta. Kakav je svaki pojedini u odnosu na osjećaje ponosa i straha?
- Mijenja li se tijekom radnje Sofoklov i Gavranov Kreont? Koji ti se Kreont čini uvjerljivijim? Zašto?
- Koje su glavne karakteristike obaju Kreonta kao utjelovljenja vlasti? Usporedite.
- Zašto je Gavran svoju dramu naslovio *Kreontova Antigona*?
- Što sve motivira na djelovanje jednu, a što drugu protagonisticu?
- Objasnite njihove motive samoubojstva. Jesu li mogle postupiti drugačije?
- Koje vrste ljudi razlikuju Kreont i Antigona u objema dramama?
- Objasni sličnosti i razlike u dijalogu Kreonta i Antigone u obama djelima. Što zaključujete?
- Kakav je odnos između istine i laži u Sofoklovu i Gavranovu djelu? Što od tog dvoje pobjeđuje kod Sofokla, a što kod Gavrana?
- Što simboliziraju Sofoklovi Kreont i Antigona, a što Gavranovi? Objasnite.
- Kakav je odnos prema konceptu sudbine i slobodne volje u objema dramama?
- Kakav je odnos prema višim silama, odnosno bogovima? Usporedite.
- Koja je uloga teksta drame *Antigona* u *Kreontovoj Antigoni*?

Usustavljivanje

Za sintezu je prikladno oblikovati pitanje ili zadatak kojim će se opet generalno povezati oba uspoređivana djela te istodobno podsjetiti na ukupnost rezultata interpretacije. Kao zadatak za uopćavanje primjereno je sumiranje pouke svake drame posebno te usporedba tog sažimanja. Iako su djela zasnovana na istim protagonistima i sličnim temama, ipak bi trebalo utvrditi poručuju li djela isto ili se pak razilaze u svojim poentama. Potonji je odgovor vjerojatniji budući da je Gavranov komad pesimističniji po reperkusijama svojeg ishoda. Navedeno je rezultat dosljedno provedene ideje o uzaludnosti otpora pojedinca prikazanog kao marionete u rukama vlastodršca koji je uvijek jedan korak ispred svakog samostalnog čina pojedinca.

Metodička aktualizacija cjelovitoga djela i ulomka

Intertekstualno povezivanje ostvarivo je i na osnovi komparacije cjelovito pročitane Sofoklove *Antigone* izvan nastave te ulomka iz Gavranove

Kreontove Antigone koji će se pročitati na satu obrade.¹ Faze sata su i kod takvoga načina rada iste kao i tijekom uspoređivanja dvaju cjelovitih djela. Prema tome, poželjno je interpretaciju organizirati u okviru sljedećih etapa: motivacija, najava intertekstualnoga povezivanja, stvaranje intertekstualnoga konteksta interpretacije, interpretacija, objava rezultata i usustavljivanje.

Motivacija

U početnoj fazi sata nužno je uvodno razmatranje o temi i/ili liku koji će biti središnje poveznice genoteksta i fenoteksta. Bitna je razlika između dvaju fokusiranih djela u tom što se kod Sofokla *Kreont* mijenja, no *Antigona* ne, a kod Gavrana situacija je upravo obratna. Uzimajući u obzir pročitanošću kompletne *Antigone*, učitelj postavlja inicijalno pitanje, odnosno zadatak: *Utvrdite mijenjaju li se Antigona i Kreont u Sofoklovoj tragediji. Objasnite.* Time se omogućuje usmjeravanje pozornosti na one sadržaje i karaktere važne za razumijevanje, ali i bolje shvaćanje obiju drama.

Najava intertekstualnoga povezivanja

Učitelj potom najavljuje cilj sata – interpretaciju uspoređivanjem Sofoklove *Antigone* i *Kreontove Antigone* Mire Gavrana. Osim nuđenja osnovnih informacija o antičkom dramatičaru učitelj ukratko izvješćuje o Gavranu i njegovu radu, posebice njegovu dramskom djelu kojem pripada i komad čiji će se ulomak obrađivati.

Stvaranje intertekstualnoga konteksta interpretacije

Učenike u ovom dijelu obrade treba uputiti na činjenicu da je Gavranova drama u izravnom odnosu sa Sofoklovom te da su im radnja i likovi slični. Istodobno valja naglasiti da će čitanje ulomka iz *Kreontove Antigone* na podijeljenim predlošcima biti usmjereno. Preciznije, učenici će uočiti te zabilježiti: 1. jezično-stilske osobitosti; 2. sličnosti i razlike u karakterizaciji likova, 3. sličnosti i razlike u odnošenju prema božanskim i ljudskim zakonima, 4. registrirati možebitne promjene u karakteru likova te na toj osnovi usporediti likove, 5. objasniti shvaćanje odnosa kralj – podanici, 6. u objema dramama utvrditi relaciju osobne volje i sudbine itd.

Interpretacija

Tijekom te faze u trajanju oko petnaest minuta učenici usmjereno čitaju ulomak iz Gavranove drame i bilježe zapažanja vezana uz navedene zadatke. Različiti učenici mogu rješavati različite zadatke, a koji će od zadataka dobiti, ovisit će o dodijeljenom broju. Skupinski je rad također jedan od mogućih

¹ Autor članka zahvaljuje ljubaznoj kolegici Mariji Šag, profesorici Hrvatskoga jezika u Ekonomskoj školi Požega u kojoj je s učenicima uspješno ostvarila navedeni metodički pristup zasnovan na intertekstualnom nastavnom sustavu.

oblika angažmana. Svaka grupa trebala bi imati do pet članova od kojih će svaki usmjeriti pozornost na broj svojega zadatka.

Ulomak iz *Kreontove Antigone*

(U *Kreontovoj Antigoni* hrvatskog dramatičara Mire Gavrana Antigona je zatvorena u tamnicu naizgled bez ikakva motiva. U razgovoru s Kreontom doznaje da se nalazi pred izborom: ili odmah umrijeti ili odglumiti tragičnu junakinju. Naime, Kreont se želi riješiti svih pet članova svoje obitelji kao mogućih prijestolonasljednika. Zato je napisao dramu koja zapravo odgovara originalnom tekstu Sofoklove *Antigone*. Kako bi zataškao svoje makinacije, manipulacijom činjenicama na temelju pisanog predloška planira sebe prikazati kao tiranina koji spoznaje svoju pogrešku uzrokovanu pretjeranim ponosom.)

(...)

ANTIGONA: Moja će me braća osloboditi.

KREONT: Prije jedan sat rekli su mi da ćeš ti njih osloboditi.

ANTIGONA: ...Znači, i oni...

KREONT: Da, i njih sam dao zatvoriti, i njih čeka smrt. Odlučio sam uništiti sve svoje protivnike.

ANTIGONA: Neće ti uspjeti, narod će se pobuniti kad vidi da se kralj upustio u klanje.

KREONT: Narod je glup – narod misli samo ono što ja želim, narod čita moje proglase i sluša moje svećenike.

(*Šutnja.*)

ANTIGONA: A moja sestra?

KREONT: Nju ću poštediti. – Za kralja je loše kad ima mnogo mogućih nasljednika, a još je gore kad nema nijednoga. Najbolje je kad ima samo jednoga – i to bezopasnog i glupog. Zato ću vas sve pobiti, osim Izmene.

ANTIGONA: Ubij Izmenu, a mene poštedi – nas dvije smo blizanke, po svemu smo iste, nitko nas ne razlikuje.

KREONT: Niste iste.

ANTIGONA: Kako nismo, nalikujemo jedna drugoj kao jaje jajetu, što sam ja doživjela, doživjela je i ona, uvijek smo bile zajedno, ubij nju, a mene poštedi.

KREONT: Antigona, sve je već odlučeno – ti ćeš umrijeti, Izmena će živjeti.

ANTIGONA: Ali, zašto ja, mi smo iste, ljudi nas često zamijene.

KREONT: Vi niste iste.

ANTIGONA: Kako nismo?!

KREONT: Sjeti se, jesam li ikad tebe oslovio Izmeninim imenom ili Izmenu tvojim?

ANTIGONA: Nisi. Zaista, samo si nas ti razlikovao, to mi je uvijek bilo čudno.

KREONT: Nema tu ništa čudno, lako sam vas razlikovao, jer ste veoma različite. Ljudski strah miriše, ja sam jedan od rijetkih koji ima njuh za ljudski strah, svi ljudi šire miris straha oko sebe, ali ne jednakog intenziteta – ti manje mirišeš na strah od Izmene, po mirisu sam vas razlikovao, ti si opasnija, zato ću tebe ubiti, a Izmenu poštediti.

ANTIGONA: Varaš se.

KREONT: Kralj se nikad ne vara – od svih vas Izmena me se najviše boji. Izmena je najbezopasnija i najgluplja. Antigona, ne započinji više razgovor o životu, jer si već mrtva.

(*Šutnja.*)

ANTIGONA: Kad je sve odlučeno, kad sve mora biti tako kako kažeš, zašto razgovaraš sa mnom, što uopće želiš od mene?

KREONT: Želim pričati o tvojoj smrti.

ANTIGONA: Čemu?

KREONT: Sve smrti nisu iste. Nije svedjedno kako čovjek umire, postoje smrti i smrti.

ANTIGONA: Želiš me mučiti?

KREONT: Ne želim... ako pristaneš na suradnju. Ali, ne radi se o samome umiranju, već o tome kako ga prikazati.

ANTIGONA: Ne razumijem o kakvom prikazivanju govoriš.

KREONT: Ti nisi rob, ti nisi običan građanin, ti si iz kraljevske obitelji i za tobom će ostati priča, legenda o tvome umiranju.

ANTIGONA: Potpuno mi je svedjedno što će ljudi pričati o meni kad me ne bude.

KREONT: Nikome nije svedjedno.

ANTIGONA: Meni je.

KREONT: Nije, lažeš. Razmisli i vidjet ćeš da nije... Antigona, jasno ti je da moraš umrijeti, od tog umiranja, od te smrti, uzmi što možeš više, a ja ti zaista mnogo nudim.

ANTIGONA: Ne razumijem o čemu govoriš.

KREONT: Polako, sve ću ti objasniti. Samo me pažljivo slušaj i ne prekidaj me: Ja moram ubiti tebe, tvoju braću, svoju ženu i svoga sina. To je sve skupa pet leševa. Velika brojka za kraljevsku obitelj. Ako vas sve ubijem, bez ikakva službenog objašnjenja, bez ikakva suđenja – narod će me smatrati svirepim vladarom, i brzo će doći do pobune. Ako nasuprot tome izmontiram najsavršeniji proces, ili ako na najsavršeniji način „umre“ pet članova kraljevske obite-

lji, a da kralj ne bude nimalo kriv – to će biti loše, jer će izazvati sumnju zbog potpune kraljeve nevinosti – narod zna da kralj nikad ne može biti potpuno nevin, ma što se dogodilo u državi. Bilo je, dakle, nužno izbjeći obje ove krajnosti. Zato sam napisao svojevrсну dramu, u kojoj ćemo svi mi iz kraljevske obitelji odigrati svoje uloge. U toj drami tebi sam namijenio najuzvišeniju i najherojskiju ulogu u povijesti ljudskog društva i teatra, a samome sebi odredio sam ulogu nesvjesnog tvrdoglavog negativca koji će na kraju čak patiti zbog vaše smrti. Drama je tako napisana da ja u njoj, ja koji u stvarnosti želim vašu smrt, u predstavi je doživljavam kao nesreću. Ožalošćen sam i tugujem za vama. Naime, evo kako će se stvari odvijati: Eteokla i Polinika u tajnosti držim zatvorene kao tebe, a po gradu sam razglasio da je Polinik otišao u Arg i da skuplja vojsku protiv nas, također sam razglasio da je Eteoklo na vojnim vježbama i da se sprema za obranu grada. Za tjedan dana naš grad će napasti jedna potplaćena banda, a svi će misliti da su to Polinikovi vojnici. Dok opsa-da bude u tijeku, moja tajna policija će ubiti Eteokla i Polinika i njihove vruće leševe baciti među zaraćene vojske. Potplaćena banda će se povući, na bojištu će ostati Eteoklovo i Polinikovo tijelo, jedno pokraj drugoga, i svi će bez problema povjerovati u priču da su se među sobom poklali u dvoboju. Eteokla, branitelja grada, sahranit ću s najvišim državnim počastima i proglasit ću četiri dana nacionalne žalosti, a Polinikovo tijelo ostavit ću nepokopano na bojištu i zabranit ću pod prijetnjom smrti da ga se pokopa. Tada nastupaš ti, ti ćeš iz sestrinjske ljubavi obaviti obred koji traže bogovi i simbolično sahraniti brata. Tad te jedan moj policajac, prerušen u stražara, hapsi i dovodi pred mene, i tada ćeš ti pred svim dvorjanima meni prkositi i govoriti kako su božanski zakoni iznad svjetovnih i kako se ne kaješ što si prekršila moju naredbu i kako svjesno, bez straha ideš u smrt. Ja naređujem da te živu zakopaju u grobnicu, tebe tamo odvođe, ja se odjednom predomislim i odlučim te spasiti, ali kasno sam se sjetio, jer ti u međuvremenu izvršiš samoubojstvo – moji policajci će ti dati bezbolni otrov – a zbog toga što si se ti ubila, moj odvratni sin, a tvoj zaručnik, ide svojevóljno u smrt za svojom ljubljenom zaručnicom, to jest za tobom. Čim se on „ubije“, moja podla žena „ubija“ se zbog gubitka svoga sina, a ja na kraju proklinjem svoju sudbinu i plačem za vama. (*Nasmije se*) Zar nije savršeno?! Oslobađam se petero najopasnijih protivnika, a u očima naroda tek sam malo kriv i mnogo nesretan.

ANTIGONA: Misliš da ćeš obmanuti cijelu zemlju?

KREONT: Hoću – ja sam genij.

ANTIGONA: Mora da si tu „dramu“ veoma dugo pisao.

KREONT: I ne tako dugo, kao što se čini – sve je išlo brzo čim se javila inspiracija.

ANTIGONA: Kamo sreće da nije.

KREONT: Zašto? Ti u ovoj priči dobivaš najviše – postaješ heroj, suprotstavljaš se kralju i zbog viših ciljeva ideš svojevolumno u smrt.

ANTIGONA: Glupost.

KREONT: Nije glupost. Svejedno moraš umrijeti, zar nije bolje kao polubog, nego kao običan smrtnik.

ANTIGONA: Više bih voljela Izmeninu ulogu.

KREONT: I ja – ni meni se moja ne sviđa, ali nitko ne može dobiti sve od života. Ovdje je tekst moje drame ili igre, zovi to kako hoćeš. Jedan primjerak za tebe, jedan za mene. (Gavran, 2001: 10-13)

(Unatoč početnom kolebanju i posvemašnjoj nezainteresiranosti, Antigona prihvaća namijenjenu joj ulogu. Posljedice te odluke mogu se iščitati u daljnjem tekstu.)

(...)

KREONT: Osjećam da sve ovo previše... previše snažno izgovaraš, kao da su to doista tvoja uvjerenja, ne zaboravi da si tek mlada djevojka, ti si sad govorila kao da nisi od ovoga svijeta, ponašaš se kao polubog, a ipak si običan smrtnik.

ANTIGONA: Nisam običan.

KREONT: Ali ne možeš govoriti kao da si potpuno oslobođena straha, ti se bojiš smrti kao i ostali svijet.

ANTIGONA: Griješiš, Kreonte – uopće ne shvaćaš Antigonu.

KREONT: Misliš li na dramu, ili...?

(*Antigona ne odgovara, gleda ga u oči, on obori pogled.*)

KREONT: Moja koncepcija režije pretpostavlja da...

ANTIGONA: Znam Kreonte, znam tvoju koncepciju režije, ne trudi se da je razlažeš – ne pristajem na nju.

KREONT: Antigona...

ANTIGONA: Moju smrt nećeš režirati.

KREONT: Što time želiš reći?

ANTIGONA: Upravo to što si čuo.

(*Šute i gledaju se.*)

ANTIGONA: Životinjo, nije ti dosta što me ubijaš, još me i u svoju predstavu pokušavaš uvući, ponižavaš me do kraja, ali pomrsit ću ti račune – odbijam suradnju.

KREONT: Kako?! – Ti moraš glumiti!

ANTIGONA: Neću, neću glumiti u tvojim prljavim spletkama, drama ti je dobra, ali neću dopustiti da je izvedeš – uzalud si je pisao. (*Izvadi iz rukava posve malenu bočicu s otrovom i pokaže je Kreontu*): Pogledaj ovaj otrov, dobro pogledaj ovaj otrov, kad ga ispijem, minutu iza toga umrijet ću. Ne približavaj mi se! Ako želim mogu ga sad popiti, i od tvoje predstave neće biti ništa.

KREONT: Nemoj se šaliti...

ANTIGONA: Šuti i slušaj me, ne približavaj mi se, ispit ću ga.

KREONT: Nećeš se usuditi, ti si kukavica.

ANTIGONA: Bila sam.

KREONT: Još uvijek si, nisi se mogla tako brzo promijeniti.

ANTIGONA: Ne budi siguran – ja nisam više ona otprije tjedan dana, ja sam se pomirila sa smrću, ti ne znaš što to znači pomiriti se sa smrću, to je najveće blaženstvo koje samo rijetki dosežu.

KREONT: Ali ti...

ANTIGONA: Ne prekidaj me, slušaj što ću ti reći: ti si životinja, i ti uživaš kad ti se kaže da si životinja – ali ti si najmanja od svih životinja, ti si mrav, ti si pritisnut strahom sa svih strana, tvoj život se pretvorio u strahovanje, ti više ne živiš, ti strahuješ, i kad nas pobiješ sve, opet ćeš se bojati, i opet ćeš ubijati, i opet ćeš se bojati, nikad nećeš biti miran, nikad spokojan – vi kraljevi dobivate najmanje od svih životnih radosti.

KREONT: Mi uzimamo.

ANTIGONA: Radost se ne uzima, sreća se ne otima. Prije sam te mrzila, sad te žalim.

KREONT: Sebe žali.

ANTIGONA: Zašto? Ja sam dosegla najviše što smrtnik može: ne bojim se smrti. Ljudi se ne dijele na kraljeve i na nekraljeve, ljudi se dijele na one koji se boje smrti i na one koji je se ne boje. Tvoja drama mi je pomogla...

KREONT: To je običan tekst, samo riječi.

ANTIGONA: To nisu obične riječi

KREONT: Ne vrijedi zbog tih riječi umrijeti prije roka, ostavi taj otrov, smrt te ionako čeka – iskoristi ovaj tjedan što ti je preostao, dovest ću ti najbolje momke iz grada da vodiš ljubav s njima, ići ćeš na jahanje, na plivanje, radit ćeš što hoćeš, a na kraju ćeš odglumiti pravoga heroja.

ANTIGONA: Ne želim glumiti – ne želim više živjeti, gadi mi se ovaj svijet u kojem su sve drame napisane, gadi mi se svijet u kojem su uloge davno podijeljene, sve ove prljave igre i obmane – sve je to tako zamorno, sve je to odvratno, shvati: da mi sad daruješ život, ja ga ne bih prihvatila, ne bih ga prihvatila, jer znam da je bezvrijedan, nekad sam bila slijepa i uživala u mraku, ali sad kad sam progledala, ne želim pristati na ovakav život. Vjeruj mi: veselim se smrti.

KREONT: Ali, ja ti nudim još sedam dana života.

ANTIGONA: Kreonte, bijedni, zaplašeni, ne prihvaćam tih sedam dana „života“ – tih sedam dana mijenjam za osjećaj sreće što ću svojom smrću uništiti tvoju predstavu. (*Antigona lagano prinosi ustima bočicu s otrovom.*)

KREONT: Ne!

ANTIGONA (*naglo ispije otrov*): Da, Kreonte, da – za minutu ću biti mrtva – bit ću tamo gdje tvoje spletke ne dosežu. Tvoje predstave neće biti, Kreonte – nisi predvidio da ću se ubiti. (*Šutnja.*)

KREONT (*nasmije se*): Predvidio sam, sve sam predvidio – tvoja sestra Izmena je ista kao ti – ona će odglumiti tvoju ulogu, ona će na to pristati, jer voli živjeti. Moje predstave nikad ne dolaze u pitanje, nikad.

ANTIGONA: Gade! (*Klone mrtva.*)

(Gavran, 2001: 26-28)

Objava rezultata

U razgovoru s učenicima nužno je krenuti od doživljaja suvremene Antigone. Polazište može biti i jezik kojim je napisan Gavranov ulomak, a njega odlikuje razgovorni stil, za razliku od Sofoklova djela obilježenoga uzvišenim stilskim registrom. Tako je, primjerice, Gavranova *Antigona* rječnikom oštija u osudi kralja Kreonta. Također, u novoj verziji tragedije nisu prisutne ni zbor-ske pjesme u kojima bi se komentirali događaji na sceni, a u posve osuvremenjenom rječniku nema mjesta mitološkim usporedbama i reminiscencijama kao kod Sofokla. Iako se čini da radnja teče kronološki i u modernoj inačici, ona je posve rezultat unaprijed isplanirane spletke, odnosno napisanog dramskog teksta po kojem *Antigona*, isprva razmažena kraljeva, odbija glumiti junakinju, zatim se mijenja čitajući ga da bi se, naposljetku, (uzalud) ubila.

Što se tiče karakterizacije, u antičkoj tragediji *Antigona* je utjelovljenje duboke etičnosti i osjećaja religiozne dužnosti. Ona je ideal i uzor kojem su gledatelji trebali težiti i s njim poistovjećeni transformirati svoj unutarnji svijet suosjećanjem i pročišćenjem. Gavranova je *Antigona* „običnija“ kraljeva usmjerena na poštivanje vladarskih zakona. Zabrinuta za vlastito preživljavanje predlaže da se umjesto nje žrtvuje njezina sestra Izmena. Protagonistica se preobražava u *antigonski* lik tek čitanjem Kreontove drame koja odgovara Sofoklovoj verziji. Odbija ponudenu ulogu heroine, u znatno oštrijem nastupu raskrinkava strah kao naličje despotizma te se ubija kako bi onemogućila Kreontove planove.

Sofoklova tragedija te ulomak iz Gavranove drame tekstovi su snažnih napetosti koje eskaliraju u Kreontovim i Antigoninim replikama. Kreont na kraju tragedije ostaje sam, kao slika tiranina koji je pobijeđen vlastitom surovom „pobjedom“, a time je ponovno uspostavljen red jer je krivac kažnjen. Na kraju pak ulomka nije jasno kako će završiti Kreontova režija, ali se može ustvrditi da je poruka drame pesimistična jer kralj otkriva uzaludnost Antigona samoubojstva i relativizira njezinu žrtvu.

Naravno, učenicima bi trebalo osvijestiti i činjenicu da Gavranov ulomak tematizira svijet u kojem se Kreont proglašava jedinim bogom. Svećenici

kao predstavnici religije kvalificiraju se poslušnicima kralja koji manipulira svima posve ukidajući mogućnost slobodne volje. Također bi valjalo istaknuti moć utjecaja književnosti koja ujedno može pomoći čovjeku (Antigonino osvješćivanje), ali i biti sredstvo manipulacije (napisana drama kao zbiljska predstava za narodne mase). Kreontova Antigona nastala je u XX. stoljeću u kojem su bili prisutni totalitarni režimi, od kojih je komunizam osamdesetih godina u Hrvatskoj kao mjesto nastanka drame i dalje bio aktualan.

Usustavljivanje

Za sintezu valja oblikovati pitanje kojim će se opet obuhvatiti oba dramska djela istodobno. Zato je prikladno upitati: *Koja vam se priča o Antigoni čini uvjerljivijom?* ili *Je li čitanje Gavranova ulomka utjecalo na vaše shvaćanje Sofoklove tragedije?* Objasnite. ili *Je li na vaš doživljaj Gavranovih likova ikako utjecalo očekivanje formirano čitanjem Antigone?* Objasnite. Posrijedi nije alternativni tip pitanja/zadataka s jednim točnim odgovorom. Zato će se učenici u skladu sa svojim estetskim i etičkim profilom odlučiti za njima uvjerljivije djelo te obrazložiti svoj odabir. Također će promišljati o relaciji dviju verzija iste radnje te utjecaju fenoteksta na razumijevanje genoteksta i obrnuto. Tako se dosljedno ponovno afirmira intertekstualan pristup u interpretaciji koji je bio prisutan u svim fazama sata.

Literatura

- Gavran, Miro. 2001. *Kreontova Antigona*. U: Gavran, Miro: *Odabrane drame*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- „Nastavni program hrvatskoga jezika za gimnazije“, *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske*, 2. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske.
- Sofoklo. 2000. *Kralj Edip, Antigona*. Preveo Koloman Rac. Zagreb: SysPrint.

JakovSABLJIĆ

ANTIGONE BY SOPHOCLES AND KREONT'S ANTIGONE BY GAVRAN IN METHODOICAL PROCEDURE

In this article is presented an example of comparative interpretation of Sophocles' *Antigone* and its variant – *Creon's Antigone* of the Croatian writer Miro Gavran. Theoretical settings have been successfully tested in practice. Noted in particular relates to the motivation of students to read passages from

the play of Miro Gavran after the lesson based on an analysis of Sophocles' tragedy. However, the article provides insight into the complete/parallel interpretation of both works. This type of total interpretation should foster the teaching practice, but due to the inability to align with the curriculum, this type of approach is suggested in the framework of elective teaching of literature. In addition, the paper presents a brief overview of the contents of both drama, according to their similarities/differences. Also is presented methodological way of their school interpretation which includes the stages of new intertextual teaching system. Phases of that teaching system are: motivation, announcement of intertextual binding, making intertextual context of interpretation, interpretation, publication of results and systematizing.

Key words: *Antigone, interpretation, intertextual teaching system*